

ICIP WORKING PAPERS:
2013/08

L'est del Congo: arribarà mai el final de la guerra?

Gérard Prunier

INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL

PER LA PAU

L'est del Congo: arribarà mai el final de la guerra?

Gérard Prunier

**Institut Català Internacional per la Pau
Barcelona, Novembre de 2013**

Institut Català Internacional per la Pau

Gran Via de les Corts Catalanes 658, baixos · 08010 Barcelona

T. +34 93 554 42 70 | F. +34 93 554 42 80

<http://www.icip.cat>

Editors

Javier Alcalde i Rafael Grasa

Consell editorial

Pablo Aguiar, Laia Balcells, Alfons Barceló, Gema Collantes-Celador,
Caterina Garcia, Abel Escribà, Tica Font, Antoni Pigrau, Xavier Pons,
Alejandro Pozo, Mònica Sabata, Jaume Saura, Josep Maria Terricabras
i Léonie Van Tongeren

Maquetació

Víctor Igual/ Àtona

ISSN

2013-5793 (edició en línia)

DL

B. 25667-2013

L'AUTOR

Gérard Prunier és doctor en Història de l'Àfrica per la Universitat de Paris. Està especialitzat en la Banya d'Àfrica i en la regió dels Grans Llacs. El 1984 es va incorporar a la institució científica CNRS a Paris com a investigador. És també director del Centre Francès d'Estudis Etiòps a Addis Abeba.

ABSTRACT

This paper analyses the root and immediate causes of war and instability in Eastern Congo. In recent decades this region has experienced several waves of ethnic conflict, war, mass displacement and economic plundering. These problems could be partly and rightly attributed to the contagion effects of the huge humanitarian, ethnic and political crises of neighbouring countries such as Rwanda and Burundi, as well as to several short-term factors undermining recovery, such as short-sighted political calculations, banditry, and the less than constructive stance adopted by the international community. However, this paper emphasizes the key role played by the legacy of Belgian colonialism and Mobutu's dictatorship, and, more importantly, by long-term structural demographic, agrarian, ethnic, and economic problems. Addressing those problems is a prerequisite for the long-term stabilisation of the region. In this regard, a temporary deal addressing security problems and allowing the Congo to reap the benefits of mining activities in the area could be a crucial stepping stone for durable recovery. Nevertheless, the government's lack of legitimacy, compounded by the weight of the past and the current conditions, casts serious doubts on the future of this country.

Subjects: Congo (Democratic Republic) - social conditions; ethnic conflicts - Congo (Democratic Republic); violence - Congo (Democratic Republic); genocide -Rwanda

RESUM

Aquest paper analitza les causes profundes i immediates de la guerra i la inestabilitat a l'est del Congo. Durant les darreres dècades, aquesta regió ha patit diverses onades de conflictes ètnics, guerra, desplaçaments en massa i saqueig econòmic. Aquests problemes podrien atribuir-se a l'efecte de contagi de les enormes crisis humanitàries, ètniques i polítiques de països veïns com Rwanda i Burundi, així com a diversos factors a curt termini que han dificultat la recuperació, com la miopia dels càlculs polítics, el bandidatge i la gens constructiva postura de la comunitat internacional. No obstant això, aquesta anàlisi posa en relleu el paper clau del llegat del colonialisme belga i la dictadura de Mobutu, però, sobretot, dels problemes demogràfics, agraris, ètnics i econòmics de caire estructural. Solucionar-los és una condició necessària per a l'estabilització de la regió a llarg termini. En aquest sentit, un acord temporal que abordés la qüestió de la seguretat i permetés al Congo recollir els beneficis de l'explotació minera del seu territori podria ser un primer pas crucial cap a una recuperació duradora. Tanmateix, la manca de legitimitat del govern, a la qual se sumen el pes del passat i les condicions actuals, planteja un escenari pessimista per al futur del país.

Descriptors: Congo (República Democràtica) - condicions socials; conflictes ètnics - Congo (República Democràtica); violència - Congo (República Democràtica); genocidi - Rwanda

RESUMEN

El presente paper analiza las causas inmediatas y profundas de la guerra y la inestabilidad en el este del Congo. En las últimas décadas, esta región ha sufrido varias oleadas de conflictos étnicos, guerra, desplazamientos en masa y saqueo económico. Cabría atribuir estos problemas al efecto de contagio de las enormes crisis humanitarias, étnicas y políticas de países vecinos como Ruanda y Burundi, así como a

varios factores a corto plazo que han dificultado la recuperación, como la miopía en los cálculos políticos, el bandidaje y la nada constructiva postura de la comunidad internacional. No obstante, este análisis pone de relieve el papel clave del legado del colonialismo belga y la dictadura de Mobutu, pero, sobre todo, de los problemas demográficos, agrarios, étnicos y económicos de tipo estructural. Solucionarlos es una condición necesaria para la estabilización de la región a largo plazo. En este sentido, un acuerdo temporal que abordase la cuestión de la seguridad y permitiera al Congo hacerse con los beneficios de la explotación minera de su territorio podría ser un primer paso crucial hacia una recuperación duradera. Sin embargo, la falta de legitimidad del gobierno, a la cual se suma el peso del pasado y las condiciones actuales, plantea un escenario pesimista para el futuro del país.

Descriptor: Congo (República Democrática) - condiciones sociales; conflictos étnicos - Congo (República Democrática); violencia - Congo (República Democrática); genocidio - Rwanda

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ	9
2. EL CAMP DE BATALLA DELS KIVUS I ELS EFECTES DEL GENOCIDI	11
3. L'IMPACTE DE LA GUERRA INTERNACIONAL	18
4. EL FINAL «NACIONAL» DE LA GUERRA NO VA CURAR L'EST	21
5. EL CREIXEMENT D'UN SISTEMA DISFUNCIONAL A L'EST	25
6. PENSANT EN EL FUTUR	32
BIBLIOGRAFIA	35

1. INTRODUCCIÓ

Quan intentem entendre la situació de l'est del Congo, increïblement complicada i dolorosa, hem de tenir en compte diverses qüestions: el Congo és enorme (amb una extensió equivalent a tota l'Europa occidental) i també, potser, l'exemple més catastròfic de colonialisme de l'Àfrica, per diverses raons:

1. Nasqué del genocidi de la seva població nadiua en el període pre-colonial, durant els anys del saqueig preimperial.¹ La violència fou massiva i deixà unes ferides demogràfiques, polítiques i psicològiques que encara romanen obertes. És possible que en el procés hi morissin 10 milions de persones.² En comparació amb aquest holocaust, el colonialisme belga fou percebut gairebé com un alleujament. Cap altre país africà ha suportat un trauma d'aquesta magnitud.
2. El colonialisme belga establert a partir de 1908 era peculiar perquè creà l'economia més desenvolupada d'Àfrica, a excepció de Sud-àfrica, alhora que mantenia sota mínims l'educació i el progrés social dels nadius. En el moment de la independència el 1960, en una població d'aproximadament 16 milions de persones hi havia només 14 graduats universitaris. Les disfuncions socials que en resultaven eren aclaparadores.
3. La descolonització va tenir lloc en un context de manca gairebé total de preparació, proper al pànic. En el context de la guerra fre-

---

1. En aquest cas, parlem de l'era prebelga, quan el rei Leopold de Bèlgica (1835-1909) era «propietari» del Congo com a «finca privada». Vegeu Hochschild (1998).

2. Aquesta xifra es basa en l'estimació generada mitjançant un mètode de regressió pel demògraf belga Daniel Vangroenweghe (1986). Posteriorment fou corroborada pel catedràtic Jan Vansina. Si acceptem el recompte de població fet pels belgues el 1924, que comptà 10 milions de persones, vol dir que havien mort 10 milions de persones entre 1878 i 1910. Les xifres podrien ser marginalment desviades de la realitat, però l'ordre de magnitud no, i el trauma resultant encara era dolorós molts anys després.

da, la disfunció colonial i l'enorme potencial miner del Congo van tenir el predictable resultat d'una guerra civil immediata.

El resultat de la guerra civil va ser una de les dictadures postcoloniales més llargues i destructives d'Àfrica, encapçalada per Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu wa za Banga, antic sergent de l'exèrcit belga. Durant trenta-dos anys (1965-1997), el dictador, esdevingut una espècie d'ogre sobredimensionat, va devorar literalment el país i acumulà una fortuna privada gegantina a la vegada que destruïa l'economia, les infraestructures i l'esperit de la població.³

Finalment, aquesta dictadura col·lidí amb el genocidi de Rwanda. La combinació d'aquests dos fenòmens conduí a una guerra continental que implicà 14 països i que esdevingué la pitjor catàstrofe militar i humanitària succeïda a l'Àfrica des de la descolonització.⁴

Abans de l'horror de Rwanda, la regió oriental del Congo (el Kivu del Nord i el Kivu del Sud, amb parts significatives de la *Province Orientale*) havia estat, durant anys, una zona del país molt complexa i difícil d'administrar. La seva nombrosa població local banyarwanda la lligava inexorablement a la tumultuosa història de la veïna Rwanda. Havia estat una de les regions més assolades per la primera guerra civil (1960-1965) i hi havia esclatat una nova conflagració l'any 1992, és a dir, dos anys abans del genocidi rwandès. Aquest conflicte, separat però no independent, anava lligat a problemes agraris complexos i gairebé intractables agreujats per una estructura ètnica regional de gran complexitat i potencial de conflicte.

D'aquesta manera, la història, tant antiga com recent, juntament amb les influències ètniques i polítiques transfrontereres, posaven l'est del Congo en una situació molt delicada. L'est del Congo era un polvorí polític que el genocidi de Rwanda va encendre i que la subsegüent guerra entre 14 països (1996-2002) va mantenir en flames. Així mateix, quan el pas del temps havia d'arranjar la situació, tot el pes del fracàs catastròfic de Mobutu n'evità la resolució.

---

3. La millor anàlisi impressionista del fenomen Mobutu es pot trobar a Wong (2000).
4. Sobre aquesta qüestió, vegeu Prunier (2009).

2. EL CAMP DE BATALLA DELS KIVUS I ELS EFECTES DEL GENOCIDI

La primera causa del problema té a veure amb el terreny mateix, en els sentits geogràfic, demogràfic i polític. Els Kivus, tant del Nord com del Sud, no eren només dues províncies del Zaire: havien estat un factor essencial de la revolta de la dècada dels seixanta contra el govern que llavors era a Leopoldville;⁵ constituïen una extensió dels problemes ètnics i polítics de la mateixa Rwanda; formaven una zona molt densament poblada i amb contradiccions demogràfiques i tribals pròpies; estaven connectades amb el conflicte *rwenzururu* d'Uganda;⁶ i, finalment, eren la «rebotiga» de la guerra civil que assolava Burundi. Era fàcil imaginar-se quin impacte tindria un milió i mig de refugiats amb un lideratge polític extremista, armament abundant i una història recent de genocidi si irrompien de sobte en aquest entorn humà tan fràgil.

El pas des del que havia estat un genocidi centrat en un país fins a una guerra global tenia una causa bàsica: la comunitat internacional no tenia un tractament polític per aplicar al genocidi de Rwanda. No s'havien fet esforços per aturar-lo ni per reprovar aquells que parlaven en nom de les víctimes però començaren a fer mal ús d'aquest paper.⁷ En lloc d'un tractament polític adult es va aplicar la condescendència humanitària i s'exhibiren les disputes diplomàtiques, mentre el costat polític de l'equació romania fermament fixat a zero.

Aquesta zona del que s'havia conegut com Zaire, els «Kivus» (del Nord i del Sud) presenten patrons de població íntimament relacionats

-
5. Quelcom que ningú no ha oblidat en l'àmbit local però que tothom sembla haver oblidat en l'àmbit internacional.
  6. El moviment *rwenzururu* d'Uganda s'inicià com una rebel·lió anticolonial que s'estengué fins a la dècada dels noranta i contribuí a la guerrilla ADF anti Museveni. Sobre els seus orígens fins al naixement de l'ADF, vegeu Syahuku-Muhindo (1994).
  7. Els tres passos clau d'aquest procés d'abandonament es troben perfectament documentats en l'excel·lent estudi sobre el genocidi escrit anònimament per la recordada Alison Des Forges per a Human Rights Watch (1999).

amb la situació ètnica i política. El Kivu del Nord pateix d'un problema principal: la interacció entre l'etnicitat i el conflicte per la terra. Les dues dimensions estan relacionades profundament. Al Kivu del Nord, la població local està composta dels anomenats *autòctons*⁸ i dels parlants de kinyarwanda. Des de temps immemorials hi havia hagut presència de parlants de kinyarwanda al Kivu del Nord, que es dividien en moltes comunitats petites (banyabwisha, o immigrants bafumbira d'Uganda) que no tenien problemes específics en la seva relació amb els seus veïns *autòctons*. A continuació arribà la *Mission d'Immigration des Banyarwanda* (Missió d'Immigració dels Banyarwanda, MIB), creada pels belgues el 1937 per desplaçar treballadors agrícoles des d'una Rwanda ja superpoblada cap al Kivu, que es considerava una regió infrapoblada. Durant els seus 18 anys d'existència, el MIB traslladà prop de 85.000 membres de l'ètnia banyarwanda des de Rwanda, majoritàriament al Kivu del Nord. Els nouvinguts, tant tutsis com hutus, tendien a reforçar els sentiments de comunitat dels parlants de kinyarwanda ja presents a la regió, la qual cosa, combinada amb el seu nombre creixent, tendia a generar ressentiment entre els *autòctons*. Per al president Mobutu, els banyarwanda del Kivu del Nord, especialment els tutsis, constituïen una inversió política interessant. Aquesta regió tenia un considerable potencial de rebel·lió i els banyarwanda es trobaven en una posició difícil, ja que bona part de l'arribada de nouvinguts s'havia esdevingut després de les massacres massives de tutsis a Rwanda entre desembre de 1963 i gener de 1964. Per tant, utilitzar els banyarwanda era una bona política, ja que no podrien aconseguir una base local de poder sense l'ajuda del govern central. Aquesta deriva conduí a la promoció dels banyarwanda durant els anys de postguerra, especialment durant el període 1967-1977, quan Barthélémy Bisengimana, un refugiat tutsi de Rwanda, era la mà dreta de Mobutu en qualitat de Cap de Presidència. Amb el suport de Bisengimana, molts tutsis de Kivu iniciaren negocis lucratius i «adquiriren» terres, especialment terres abandonades pels pagesos bel-

---

8. Es tracta d'un terme colonial belga que significa «tribus locals». Encara d'ús comú actualment, ha adquirit un to profundament racista.

gues el 1960 o que els foren confiscades durant l'exercici de «zairistació» de 1973. L'apropiació de terra va assolir unes proporcions tan increïbles que l'any 1980 el Ministeri de Terres de Kinshasa va haver de cancel·lar l'«atribució» de 230.000 ha (575.000 acres) a l'empresari munyarwanda Cyprien Rwakabuba, de trista fama. En un moment en què l'extensió mitjana de terra per persona al Kivu era de 0,81 ha (2 acres),⁹ un «èxit» agrícola tan insolent no li va conciliar gaires amics.

No obstant això, quan el moviment de democratització va començar a desenvolupar-se al Zaire, els *autòctons* enviaren delegats a la *Conference Nationale Souveraine* (Conferència Nacional Sobirana, CNS) de Kinshasa i aconseguiren prohibir que els banyarwanda obtinguessin escons a l'Assemblea, amb el pretexte que no eren zairesos. A continuació, van utilitzar les decisions de la CNS per renovar totalment l'administració local del Kivu del Nord, destinant-hi uns altres jutges i policies d'ètnies banande, bahunde o banyanga. Tot l'aparell judicial i repressiu s'esbiaixà contra els banyarwanda. Tanmateix, mentrestant havia esclatat la guerra a la veïna Rwanda i el conflicte entre hutus i tutsis es transmeté al Kivu. El president Habyarimana i el seu clan organitzaren una xarxa pro-Kigali camuflada d'associació de pagesos, la *Mutuelle des Agriculteurs des Virunga* (Mútua dels Agricultors dels Virunga, MAGRIVI). Mentre que el Front Patriòtic Rwandès (RPF) reclutava joves tutsis zairesos, la MAGRIVI feia el mateix amb els hutus, de manera que es creava una profunda fractura en la comunitat banyarwanda en el precís moment en què es veia atacada per les tribus *autòctones*: «la lluita per la terra es va convertir en un conflicte interètnic obert».¹⁰ L'agost de 1993 les baixes havien arribat a prop de 20.000 i hi havia al voltant de 250.000 desplaçats interns de tots els orígens tribals. La violència s'apaivagà a finals de 1993 i els líders locals emprengueren negociacions el mes de novembre. El febrer de 1994 s'havia restablert una pau incòmoda, que es

---

9. Inferior a les 2,16 ha (5,4 acres) de 1958 (Willame, 1997).

10. Aquest era el focus central d'atenció del fullet de Médecins Sans Frontières (1993).

trencaria cinc mesos més tard amb l'arribada massiva de 850.000 refugiats hutus de Rwanda.

Malgrat que és semblant al Kivu del Nord en el clima i la vegetació, el Kivu del Sud és diferent perquè és menys poblat, de manera que hi ha menys pressió sobre els problemes relatius a la terra. La qüestió de l'etnicitat també es planteja en uns termes diferents. En aquest cas, els principals «no nadius» són els barundi, que representen fins al 15% de la població. Paradoxalment, amb els seus veïns *autòctons* (majoritàriament bavira i bafulero) hi han tingut pocs problemes, al contrari que el grup banyamulenge, molt menys nombrós però que sí que hi ha tingut problemes.

Els banyamulenge són un grup de migrants banyarwanda que arribaren des de Rwanda en diversos moments de la història.¹¹ El primer flux d'immigrants podria remuntar-se ni més ni menys que al segle XVII. Tanmateix, sembla que el principal flux de banyarawanda hauria estat especialment pronunciat al tomb del segle XIX, procedent de la regió del sud de Kinyaga i que escapava del creixent poder del *mwami* (rei) Rwabugiri a Rwanda. Eren pocs i majoritàriament tutsi. Els seus *abagaragu* (clients) hutus s'havien sotmès a l'*icyihutur*, és a dir, la conversió en tutsis, de manera que es dissipà qualsevol tensió intragrup. S'havien establert a l'altiplà d'Itombwe (sobre la plana de Ruzizi), on l'altitud (de fins a 3.000 metres) no permetia l'agricultura convencional però sí la pastura de les vaques. Més aviat reberen influxos migratoris, els anys 1959, 1964 i 1973, quan hi havia episodis de persecució contra els tutsis a Rwanda. Pobres i una mica distants respecte dels seus veïns bafulero i babembe, havien tingut un paper polític gairebé involuntari durant la guerra civil, quan els rebels simba havien pujat a l'altiplà i començaren a matar les seves vaques per alimentar-se. En aquell moment, els banyamulenge, que fins llavors no s'havien implicat en la rebel·lió, passaren a oposar-s'hi amb fermesa, de manera que més tard acceptaren armes de les forces de Mobutu i s'afegiren a l'aniquilació de les forces rebels restants. Atès que en

---

11. Per a una perspectiva introductòria sobre aquest grup de tant renom, vegeu Weis (1959) i Hiernaux (1965).

aquella regió els rebels procedien principalment dels veïns babembe, aquest canvi generà un ressentiment durador entre els dos grups.

Després de la guerra, en un contexte polític que els era favorable, els banyamulengue es van estendre; alguns cap al sud, cap a Moba i Kalemie, al nord de Katanga, d'altres cap a la plana de Ruzizi, on alguns es convertiren en cabdills dels barundi locals a força de regalar-los bestiar, i d'altres per treballar a la capital provincial, Bukavu, o a la ciutat aurífera d'Uvira, en ràpida expansió. Al contrari dels banyarwanda del Kivu del Nord, la seva elit amb estudis era molt minsa i les seves connexions polítiques amb Kinshasa eren molt escasses.

Quan esclatà la guerra a Rwanda, l'RPF (Front Patriòtic de Rwanda) reclutà massivament combatents entre els banyamulengue, que hi anaven a lluitar no tant per l'alliberament d'un país que no era el seu sinó per guanyar experiència militar i per adquirir armament per a un futur conflicte amb els seus veïns. Com els banyarwanda del Kivu del Nord, seguien el cicle de la marea de l'estatus legal dels parlants de kinyarwanda al Zaire. Tanmateix, la seva posició era diferent. Al Kivu del Nord els banyarwanda formaven el 40% d'una població de prop de 2,8 milions i la idea de desfer-se'n no era més que una quimera. D'altra banda, al Kivu del Sud els banyamulengue formaven una proporció molt més petita de la població i, comprensiblement, se sentien més amenaçats. Sumaven aproximadament entre 60.000 i 80.000 persones, una proporció molt petita (entre el 3% i el 4%) dels aproximadament 2,4 milions de persones que vivien al Kivu del Sud.

Per entendre l'impacte del genocidi rwandès sobre les dues províncies ens hem de desfer de dues interpretacions ideològiques divergents. La primera, que podríem denominar «pro RPF», considera que els Kivus són una extensió de Rwanda, en què «extremistes» i «forces negatives», inspirats pels hutus rwandesos, treballen sistemàticament per l'aniquilació dels banyamulengue i dels tutsis del Kivu del Nord. Aquesta interpretació, que gaudia del suport internacional de les ONG pro tutsi i del govern dels Estats Units,¹² ha tendit a passar per alt les

---

12. Durant el govern Clinton, quan el govern dels Estats Units es delia perquè la població oblidés el seu vergonyós paper en el genocidi de Rwanda. Sense la mateixa càrrega per

violacions dels drets humans per l'RPA (Exèrcit Patriòtic de Rwanda) al Congo. La segona interpretació, que podríem denominar «anti RPF»,¹³ considera que les tribus *autòctones* són com xais innocents atacats salvatgement pels diabòlics depredadors banyarwanda.

La primera qüestió a tenir en compte és que les xifres implicades eren immenses: durant els mesos de juliol i agost de 1994, un total de 850.000 refugiats arribaren a la zona de Goma (al Kivu del Nord), 332.000 més es desplaçaren a Bukavu (al Kivu del Sud), i 62.000 més arribaren a la zona d'Uvira, en què s'havien establert 255.000 burundesos des de l'esclat de 1993 a Burundi. La segona qüestió a tenir en compte és que aquests «refugiats» eren considerats pels seus líders com un comodí polític que podia servir per manipular la comunitat internacional i amenaçar el nou govern de Kigali. Finalment, cal tenir en compte un element de primera magnitud: els refugiats tenien un gran potencial pertorbador en el seu nou entorn, ja fos en el sentit social, polític, econòmic o ecològic.

Les conseqüències de la seva presència fou un nou esclat de la violència al Kivu del Nord. La guerra va tornar a començar l'octubre de 1995 i va generar, immediatament, un nou flux de refugiats, en aquest cas de tutsis zairesos que fugien dels *interahamwe* i dels ex FAR cap a Rwanda. D'acord amb les dades d'ACNUR, el febrer de 1996 hi havia 37.000 refugiats tutsis a Rwanda, una meitat dels quals eren nadius del Zaire i l'altra refugiats de les massacres de 1959 que en algun moment havien buscat asil al Congo belga. La situació era extremament paradoxal, perquè bona part dels refugiats havien estat expulsats del seu propi país, però molts d'altres eren ciutadans del país d'asil. Malgrat tot, el govern de l'RPF no tenia cap intenció que aquests refugiats potencialment útils simplement s'integressin en la societat rwandesa,

---

la culpa, el posterior govern Bush es mostrà més equànime. Actualment, amb un nivell creixent de violacions dels drets humans a la mateixa Rwanda, el govern Obama està començant a mostrar signes d'inquietud. Tanmateix, aquesta narrativa pro tutsi i esbiaixada segueix sent hegemònica als Estats Units, en part perquè és la que ha adoptat el *lobby* jueu, per la seva especial sensibilitat envers la qüestió del genocidi.

13. «Anti RPF» en lloc de «pro quelcom», perquè la seva base de suport és molt variada i inclou des de diversos ideòlegs revisionistes fins a honestos membres de la societat civil congoleesa.

de manera que va forçar ACNUR a acceptar, tot i la seva reticència, que s'establissin campaments gairebé sobre la frontera mateixa, pràcticament a una distància de tir respecte dels campaments hutus de l'altra banda.

El maig de 1996 els combats al Masisi s'havien estès al territori contigu de Rutshuru, de manera que la xifra de desplaçats interns arribà en aquell moment a prop de 220.000, amb 18.000 refugiats tutsis que havien arribat a Rwanda des del Kivu del Nord que se sumaven als 37.000 que ja havien fugit l'any 1995.

És precisament aquest caos el que l'RPA va explotar el setembre de 1996, de manera que va desencadenar un període de trastorns encara més massius.

3. L'IMPACTE DE LA GUERRA INTERNACIONAL

En tots dos Kivus, a Maniema i a la *Province Orientale*, la violència confusa que havia esdevingut típica de la situació des de la invasió de 1996 creixé fins a assolir proporcions inimaginables. L'anàlisi de les notícies i les notes de premsa de l'època equival a processar una lletania d'enfrontaments, massacres, emboscades i saquejos aleatoris. Els milers de civils que fugien dels exèrcits regulars i dels *mayi mayi* (que s'havien autoatribuït el paper de «defensar-los»),¹⁴ així com les quantitats massives de desplaçats interns, incendis i violacions, comportaren l'abandonament de les zones agrícoles i, en última instància, que es patís fam enmig de terres fèrtils.

Els conflictes esdevingueren intractables perquè, després de la gran guerra internacional, les rivalitats ètniques i els problemes agraris creixien al mateix ritme. Cada vegada més, les diverses faccions començaven a explotar mines a petita escala per finançar les operacions militars. Els enfrontaments, tot i que eren totalment «lògics» per als seus participants, resultaven irrellevants o, de vegades, contraproductius per a les directrius generals de la guerra. Per exemple, el març de 2000 les forces *mayi mayi* que havien gaudit d'un entrenament molt costós a Zimbabwe per reforçar l'exèrcit congolès a l'est tornaren a casa seva i van començar a atacar als civils banyamulengue en lloc de lluitar contra les forces rwandeses. Al Kivu del Nord, la milícia nande passava tant de temps lluitant contra els *mayi mayi* bahunde i banyanga com lluitant contra els invasors. Aquesta és només una panoràmica molt limitada, però es podria ampliar *ad nauseam*. La re-

---

14. La invasió rwandesa i ugandesa, acompanyada de la incapacitat de l'exèrcit del Congo/Zaire per defensar el seu territori, desencadenà una reacció imprevista. En absència d'unes forces de defensa regulars, molts grups ètnics crearen les seves pròpies forces d'autodefensa, globalment denominades *mayi mayi*. Aquestes forces tribals pretenien ajudar les poblacions civils locals, però no van trigar a saquejar-les i a combatre entre elles. També establiren aliances irregulars sobre el terreny amb els antics genocides rwandesos per enfrontar-se al seu enemic comú, les forces invasores de Kigali, de manera que s'agreujava la confusió.

duïda intensitat militar de la major part de les operacions no anava acompanyada d'unes xifres baixes de víctimes civils. La insurgència anti Kinshasa del *Rassemblement Congolais pour la Démocratie* (Unitat Congolesa per la Democràcia, RCD) s'havia dividit entre una branca pro rwandesa i una altra de pro ugandesa, i totes dues van recórrer al cobrament d'impostos sobre el transport de productes entre les àrees que controlaven, de manera que agreujaren els efectes de la fam.

Fins i tot, entre els patrocinadors dels rebels creixé el nerviosisme per la dinàmica de fragmentació de les forces congolesees que apadrinaven, i a finals de desembre organitzaren diverses reunions per intentar que formessin un front comú. Al territori Djogu de la *Province Orientale* els oficials de l'Exèrcit d'Uganda, plenament dedicats a utilitzar representants tribals locals en favor dels seus interessos econòmics, iniciaren una guerra civil secundària per iniciativa pròpia a la regió d'Ituri.¹⁵ El novembre de 1999 una missió de les Nacions Unides constatà un «problema humanitari catastròfic» a Ituri, amb unes xifres estimades d'entre 5.000 i 7.000 morts degudes als combats des d'abril i més de 100.000 desplaçats interns. A causa de l'enfrontament interètnic entre els hema i els lendu, Ituri es convertí en l'escenari d'un bany de sang. Així mateix, mentre aquesta regió anava caient en l'anarquia, la situació no era gaire millor als Kivus Nord i Sud. Hi havia fins a vuit forces militars diferents lluitant entre si d'acord amb patrons fluctuants d'aliances i confrontacions: com a mínim tres grups *mayi mayi*, només un dels quals controlat –de manera llunyana– per Kinsasha, l'Exèrcit de Rwanda, l'Exèrcit de Burundi, l'RCD-Goma i els antics *interahamwe* de l'ALIR.¹⁶ Els patrons de lluita dels diferents grups no sempre respectaven el que se'n podia esperar, és a dir, que responguessin a una dicotomia entre «pro rebels» i «anti rebels». Per tant, les guerrilles del CNDD (Consell Nacional per la Defensa de la

---

15. A part del cafè, explotaven il·legalment les mines d'or de Kilo Moto, prop de Mongwalu. Vegeu Prunier (2008).

16. *Alliance pour la Libération du Rwanda* (Aliança per l'Alliberament de Rwanda). Després de la guerra es rebatejà com *Front Démocratique pour la Libération du Rwanda* (Front Democràtic per l'Alliberament de Rwanda, FDLR).

Democràcia) i l'ALIR, tot i que teòricament eren aliades, s'enfrontaven entre elles de tant en tant; els *mayi mayi*, que teòricament defensaven els seus compatriotes de les forces invasores estrangeres, sovint els assassinaven i els sotmetien a pillatge;¹⁷ l'RPA, que justificava la seva presència al Congo amb la persecució de les milícies *interahamwe*, sovint les protegia en lloc de combatre-les, sempre que aquestes milícies al seu torn no ataquessin l'RPA. El govern de Kinshasa intentava aprofitar aquest desordre per debilitar les forces rwandeses i ugandeses, sense pensar gaire en el sofriment de la població local.

Quant als banyamulengue que havien estat utilitzats com a representants pel règim de l'RPF des de 1996, s'havien desencantat progressivament dels seus parents tutsis de Rwanda i havien començat a combatre'ls, alhora que s'enfrontaven a diversos grups *mayi mayi* locals i, de vegades, a guerrilles burundeses del CNDD.¹⁸ Entre l'espasa dels *mayi mayi* i la paret de la teòrica «protecció» de l'RCD, els banyamulengue consideraven que eren presos d'un doble constrenyiment (o doble vincle) i la seva literatura sobre la guerrilla reflectia una angouxa constant que en l'àmbit local no suscitava gaire comprensió.

---

17. El novembre de 1999 els caps tribals batembo van donar un termini de trenta dies al líder *mayi mayi* Padiri Kanero per aturar les seves agressions contra civils, argumentant que Kanero i els seus aliats *interahamwe* rwandesos havien mort 2.000 persones de la comunitat en el darrer any, i el cap Katola Ndalemwa l'amenaçà amb «proscriure'l», atès que Kanero era d'ètnia mutembo (IRIN, 1999).

18. El CNDD (*Conseil National pour la Défense de la Démocratie*, Consell Nacional per la Defensa de la Democràcia) era una guerrilla hutu de Burundi principalment enfrontada al govern tutsi de Bujumbura. Tanmateix, tenia bases de reraguarda al Kivu del Sud.

4. EL FINAL «NACIONAL» DE LA GUERRA NO VA CURAR L'EST

Tot i que les eleccions i la petita recuperació econòmica tenien una importància crucial, reduir-ho tot a aquests factors era massa simplista, perquè la seguretat seguia sent un element essencial, i parlar de «seguretat» equivalia a parlar del problema de l'est. Per molt perjudicials que haguessin estat els enfrontaments a Kinshasa i la massacre del Baix Congo durant en període de la transició, no havien pogut malmetre el país d'una manera duradora i fonamental. El caràcter recurrent i aparentment intractable de la violència a l'est era considerablement més problemàtic *perquè era anterior a la guerra, perquè havia estat agreujat per la guerra i perquè no pararia tot i que «oficialment» la guerra s'hagués acabat*. Això volia dir, com a mínim, dues coses:

- Els problemes militars eren, potser, més fonamentals que els problemes electorals. En el període d'eleccions els periodistes sud-africans escrivien: «Les possibles conseqüències de la inacció i de no donar suport a un nou exèrcit nacional són molt més perilloses que qualsevol retràs en el procés electoral. Que el procés incomplet de desmobilització i desarmament i de creació d'un nou exèrcit nacional quedés incomplet podria contribuir significativament a un retorn d'hostilitats importants» (Wolters i Boshoff, 2006). La probabilitat que es reprenguessin les hostilitats a gran escala semblava baixa (el factor exterior havia estat desactivat a poc a poc), però el perill d'una violència anòmica i continuada seguia sent alt, amb tots els seus corol·laris desastrosos en termes d'autoimatge nacional, debilitat diplomàtica i perjudicis contra les possibilitats d'inversió estrangera.
- A més, no es podien adreçar els problemes militars en termes exclusivament militars. El poder de les FARDC¹⁹ havia de servir d'element dissuasiu i com a últim recurs, però a l'est les vertaderes solu-

---

19. *Forces Armées de la République Démocratique du Congo*, és a dir, l'exèrcit del Congo.

cions eren de caràcter històric, ètnic, geogràfic, econòmic, polític i cultural, en aquest ordre. Una desconstrucció tal de patrons complicats i tòxics que es remuntaven als temps colonials no podia ser senzilla d'assolir, ni era realment a l'abast de les Nacions Unides, i costaria molt més temps del que es trigà a organitzar unes eleccions.

Mentrestant, independentment de la culminació amb èxit de les eleccions, la situació a l'est no es va arreglar. Sovint, la violència militar en aquest territori s'havia tractat com una espècie de tot, mentre, de fet, consistia en una sèrie de problemes diferents provinents de diversos grups l'impacte dels quals era global, però amb orígens, estructures i motivacions força diferenciats.²⁰

Hi havia programes «nacionals» com l'anomenat DDRRR (desarmament, desmobilització, rehabilitació, reintegració i reassentament), però tota la seva terminologia no representava gran cosa i els seus agents ho sabien: «S'ha parlat molt sobre desarmar i reintegrar a la societat els combatents *mayi mayi*, però fins ara ningú no ha fet res».²¹ Aquests programes tendien a incidir només en els líders, però eren els soldats rasos, socialment desesperats, els que seguien canviant de grup per poder menjar i els que calia acomodar. Tanmateix, fer-ho hauria estat sens dubte molt més car, molt menys visible i molt més complicat. Els líders aconseguien titulars en primera plana, encara que no tinguessin seguidors.

El col·lectiu de militars incontrolats de l'est que presentava més problemes era el format pels «forasters», que comprenia diverses guerrilles estrangeres:

- La primera era la Lord's Resistance Army (Exèrcit de Resistència del Senyor, LRA). L'LRA és una guerrilla «cultural» producte de l'alienació dels acholi respecte del gruix principal de l'evolució de la societat ugandesa des de 1986. Per nociu que pugui ser el seu comportament militar, no té capacitat per estendre's més enllà del seu

---

20. És l'argument central d'un interessant llibre de Séverine Autesserre (2010).

21. Treballador de les Nacions Unides, nota de l'IRIN. Bunia, 3 de juny de 2006.

grup social primigeni i, especialment a la RDC, constituïa una mena de «gàngsters sense fronteres», en versió desarrelada, que es desplaçaven sense un objectiu clar entre la província d'Equatòria Occidental, al Sudan, el sud-est de la República Centreafricana i el Parc Nacional de Garamba, al Congo. El seu impacte és humanament i socialment desastrós, però la seva rellevància política és escassa, tot i la implicació dels Estats Units en la lluita per eradicar-la.²²

- La guerrilla ugandesa neomonàrquica Allied Democratic Front (Front Democràtic Aliat, ADF), que encara sobreviu a la falda del Ruwenzori, havia passat de ser una guerrilla a convertir-se en una empresa minera pirata. El 2007 lluità, durant un breu període, a la frontera ugandesa, però finalment perdé tota rellevància i es va haver de fusionar amb la National Army for the Liberation of Uganda (Exèrcit Nacional d'Alliberament d'Uganda, NALU), els endurits supervivents de l'antic moviment *rwenzururu*.²³ Actualment és probable que disposin de menys de 900 soldats, la meitat dels quals congolesos (Spittaels i Hilgertm, 2008, p. 23).
- Quant al *Front National de Libération* (Front Nacional d'Alliberament, FNL) de Burundi, ha tingut una trajectòria política amb grans alts i baixos, ja que inicialment es va sumar al procés de pau de Bujumbura, després se'n va veure marginat i, finalment, va tornar a prendre les armes contra el nou règim hutu del president Nkurunziza l'any 2010. Tanmateix, s'ha debilitat molt i els escassos soldats que li queden sobreviuen prop de la frontera de Burundi, en bona part amb el que obtenen de pescar al llac.
- L'FDLR (Front Democràtic per l'Alliberament de Rwanda, successor de l'ALIR), que encara disposa d'una força de combat de prop de 4.000 homes, pertany a una altra categoria, encara que només sigui perquè, a causa de la seva imatge lligada al genocidi, conserva la capacitat de desencadenar reaccions importants a Kigali. No obstant això, el problema que representa l'FDLR, contràriament al

---

22. El govern dels Estats Units ha reaccionat davant la campanya de pressió de diverses ONG humanitàries estatunidenques, tot i que aquest país no hi té interessos implicats. Sobre l'LRA, vegeu Allen i Vlassenroot (2010).

23. Vegeu la nota 6.

que havia estat en el passat, no és ni l'amenaça d'invasió de Rwanda (actualment) ni que ofereixi un pretext per accions armades de Kigali a la RDC. Com va explicar amb gran claredat Richard Sezibera, representant especial del president Kagame,²⁴ el problema rau «en la seva capacitat per minar els esforços econòmics de Rwanda». L'FDLR és percebut pel règim de Kigali com un llast en lloc de com un perill, però els líders de l'RPF, que arribaren al poder gràcies a un fenomen una mica similar (eren les forces armades presents després d'una crisi anterior a Rwanda, la dels anys seixanta), no poden descartar totalment la idea que un dia, després d'uns esdeveniments imprevisibles, hagin de fer front a un FDLR renovat i agressiu que actuï com a instrument de la revenja hutu. A més, mentrestant, a conseqüència de la nombrosa població kinyarwanda a l'est del Congo, que té els seus propis problemes de caràcter congolès o, fins i tot, «kivutians», la presència de l'FDLR actua com una espècie d'irritant permanent en les relacions entre (a) els tutsis i els hutus del costat congolès, (b) la comunitat banyamulenge i la resta de parlants de kinyarwanda, i (c) tots els anteriorment citats i les denominades tribus *originàries* (nadiues).

Aquests elements ens porten fins a l'últim conjunt, i potser el més perillós, de grups armats de l'est, que fou fundat pel general Laurent Nkunda.

---

24. Entrevista amb l'International Crisis Group, desembre de 2004.

5. EL CREIXEMENT D'UN SISTEMA DISFUNCIONAL A L'EST

Nkunda és un tutsi de Rutshuru que entrà a Rwanda per lluitar com a voluntari a la guerra civil que assolà el país. A partir de 1998 esdevingué un dels principals representants de l'RCD i tingué un paper clau en la massacre de Kisangani de 2002. La Cort Penal Internacional (CPI) l'acusà de crims contra la humanitat, la qual cosa el va dissuadir d'anar a Kinshasa quan se li atorgà un càrrec de comandament al nou exèrcit, ja que temia que li paressin un parany.²⁵ Després del seu intent de prendre Bukavu el maig i juny de 2004, durant la transició, va apartar-se de l'esfera pública, però el novembre de 2006 va tornar a rebel·lar-se i atacà Goma, probablement amb la intenció de lliurar-la a canvi d'un rescat i d'algun tipus d'exoneració acompanyada d'un càrrec per a ell i els seus homes un cop acabada l'aventura. Després de perdre prop de 300 dels seus soldats sota la potència de foc del batalló pakistanès de la MONUC (Missió de les Nacions Unides a la República del Congo), tornà a la taula de negociació i s'avingué a que els seus homes entressin en el procés de «combinació» de tropes.²⁶ A continuació emprà les «unitats combinades» per netejar a consciència la regió del «Petit Nord», és a dir, la zona de Walikale/Rutshuru, on atacà amb èxit a l'FDLR causant nombrosos desplaçaments i víctimes civils. El seu «èxit» el va fer pensar a portar la seva «croada» més enllà de l'àmbit local i el 30 de desembre de 2006 creà el *Congrès National pour la Défense du Peuple* (Congrès Nacional per la Defensa del Poble, CNDP), una milícia armada de caire polític que intentà pre-

-
25. Nkunda estava molt ressentit pel tracte rebut, ja que alguns dels seus còmplices a les massacres de Kisangani de 2002 (Gabriel Amisi, Sylvain Mbuki i Obed Rwibasira) no només no van ser acusats, sinó que van obtenir nomenaments d'alt nivell a les FARDC.
26. D'acord amb el sistema de combinació (*mixage*), els antics rebels s'unien a altres tipus de tropes, però les seves unitats no es dissolien, sinó que es juxtaposaven. Nkunda no va acceptar mai el sistema de mescla (*brassage*), d'acord amb el qual les unitats s'haurien dissolt i reconfigurat geogràficament. Més tard, després de la detenció de Nkunda pels rwandesos el gener de 2009, el seu successor, Bosco Ntaganda, ha aconseguit mantenir les antigues unitats del CNDP intactes dins del marc de les FARDC.

sentar com una eina política per «netejar la política congolese». El seu discurs va seguir oscil·lant entre sol·licituds minimalistes (càrrecs) i etapes de retòrica demagògica en què exigia la dimissió del govern i ocupar en lloc seu el poder de Kinshasa. Tanmateix, ben aviat el que esdevingué més perillós fou el fet que, sota la bandera populista i demagògica del CNDP, va començar a reclutar tot tipus de descontents, la major part dels quals tutsis, evidentment, però també hutus banyarwanda del Masisi i, fins i tot, restes del naufragi de diverses tribus que van acabar anant-hi a parar sota la pressió de la MONUC,²⁷ que amb els seus programes de desmobilització a altres regions deixà molts excombatents a l'«atur militar». Seguí endavant i començà a emprar activament grups *mayi mayi* aliats com Mundundu 40 per fer xarxa i reclutar en favor seu. Fins i tot, creuà les fronteres i començà a reclutar joves homes tutsis aturats tant a Rwanda com a Burundi. Cap al 2008 Nkunda començava a constituir una amenaça potencial contra el govern central de Kinshasa i també, d'una manera similar, contra els seus teòrics patrocinadors de Kigali. És aquest darrer fet el que finalment conduí a la seva caiguda. Quan el president Kagame fou conscient que Nkunda podia intentar prendre el poder a Kinshasa (quelcom que Kagame no havia pogut aconseguir l'any 1998 ni estava preparat per tornar a intentar) i, en el procés, unir-se fàcilment amb la creixent oposició tutsi (representada, per exemple, pel general Kayumba Nyamwasa, Patrick Karegeya i Théogène Rudasingwa), decidí desfer-se'n quirúrgicament. El pitjor aspecte de les maniobres de Nkunda per controlar l'est és que provocà el retorn a l'acció de l'FDLR i reobrí totes les ferides de la regió; els seus atacs repetits a la zona de Walikale/Rutshuru han generat revenges genocides brutals i, a la seva àrea del «Petit Nord», provocaren que tribus locals com els banande, els bahunde i els banyanga comencessin a mobilitzar els seus joves per combatre'l. Conseqüentment, tota la regió, des del sud de l'Ituri fins a la frontera de la Katanga del Nord, patí

---

27. Missió de les Nacions Unides al Congo. El juliol de 2010 va passar a denominar-se MONUSCO, sense que aquest canvi es correspongués amb cap modificació significativa del seu mandat.

un retorn sobtat a un estat de tensió que havia oblidat. Malgrat tot, fins llavors la política de Kinshasa envers el CNDP havia mancat totalment de coherència:

- El desembre de 2007 les FARDC atacaren el CNDP.
- Després, la Conferència de Goma de gener de 2008 representà un esforç per fer avançar les coses. Tanmateix, les decisions preses es violaren ben aviat.
- A mesura que passava l'any 2008, es multiplicaren els atacs de les FARDC contra Nkunda, amb el suport de la MONUC.
- El desembre de 2008 el govern signà la pau amb Nkunda.
- Al cap d'algunes setmanes Nkunda fou detingut pels rwandesos, en connivència amb Kinshasa.
- El 23 de març de 2009, els presidents Kabila i Kagame signaren un acord que en principi havia d'estabilitzar la situació a l'est integrant el CNDP (que va ser dissolt) en les FARDC.
- L'ajudant de Nkunda, Bosco Ntaganda, que també havia estat acusat per la CPI per crims contra la humanitat (comesos quan formava part de la milícia UPC de Thomas Lubanga durant la guerra),²⁸ no només fou protegit de l'extradició a Holanda, sinó que fou nomenat general de les FARDC.
- A continuació Nkunda esdevingué una espècie de «senyor de la pau» provincial que defensava els interessos tant del president Kabila (com un procònsol totpoderós amb més poder que el governador regional Justin Paluku) com del president Kagame (com a gerent principal dels interessos miners il·legals de Rwanda a l'est de la RDC).
- El desembre de 2011 el CNDP va ser utilitzat pel règim de Kinshasa per «portar les eleccions» als Kivus, on va efectuar un frau electoral brutal del que fou testimoni la MONUSCO, que no va presentar cap protesta.

---

28. A principis de 2012 Lubanga, que estava sota custòdia a La Haia, fou condemnat per la CPI a una llarga pena de presó.

Com es pot descriure la nova zona de «no aplicació de la legalitat» que s'havia instaurat progressivament a l'est durant el període de post-guerra i que havia estat sancionada oficialment mitjançant l'acord del 23 de març?

En molts sentits, havia creat un protectorat informal rwandès sobre l'est. En primer lloc, perquè la integració de les forces del CNDP en les FARDC no era ni de bon tros únicament militar. Evidentment, regiments sencers de les FARDC eren, de fet, regiments del CNDP que obeïen la seva estructura de poder separada i pròpia en lloc de l'alt comandament de l'Exèrcit del Congo. A més, hi havia polítics i funcionaris del CNDP o vinculats al CNDP que s'integraren en el govern local del Kivu del Nord i, en menor manera, en el del Kivu del Sud. Aquests elements, tant civils com militars, col·laboraren en l'inici de les operacions il·legals de mineria i de contraban de metalls no ferrosos de gran valor que s'exportaven en benefici de Rwanda (o, de vegades, Burundi en el cas del Kivu del Sud). Per agreujar encara més les coses, les tropes regionals de les FARDC es van començar a dissoldre perquè la «Reforma del Sector de la Seguretat» (SSR) promoguda per la MONUSCO comportà la integració d'altres milícies tribals a les FARDC, que es van convertir en una massa heterogènia de «milícies legalitzades», menys coherents que el «sistema» del CNDP, però encara més predadores, perquè no gaudien del suport de Rwanda. Esdevingueren unitats «locals» gairebé feudals centrades a compensar, en l'àmbit local, la gran irregularitat amb què Kinshasa els pagava el salari. Ni Kinshasa ni Kigali hi van posar pegues; Kinshasa perquè d'aquesta manera seguia funcionant el sistema de corrupció de l'exèrcit i Kigali perquè això pràcticament institucionalitzava la impotència del govern congolès i deixava les mans lliures a Rwanda.

Aquest sistema funcionà durant tres anys i a continuació va començar a esfondrar-se, per diverses raons. En primer lloc, el març de 2012 alguns dels donants que feien aportacions al Congo –especialment els estatunidencs i els belgues– van començar a demanar al president Kabila que complís els seus compromisos envers la CPI i extradís Bosco Ntaganda. A més d'aquesta pressió, el president Kagame tenia més la impressió creixent que «el seu home» als Kivus cada ve-

gada era més disfuncional. Ntaganda actuava cada vegada més com un gàngster²⁹ i la seva conducta il·legal provocava problemes amb els seus patrocinadors. Cal sumar-hi el fet que l'aparent decadència de la seva vigilància sobre les activitats de l'RNC (Unitat per la Nació Congolesa), la qual cosa resultava molt inquietant per al president Kagame, que considerava –probablement amb raó– que en aquell moment els seus enemics tutsis eren més perillosos que els seus enemics hutus. El 31 de juliol de 2011 havia destituït el que durant molt temps havia estat el seu conseller en matèria de seguretat, Emmanuel Ndahiro. No es va justificar la decisió, però el cert és que Kagame havia perdut la confiança en la seva mà dreta (Ndahiro havia estat molt més que un mer assessor de seguretat, era l'home de confiança a l'ombra que s'encarregava de tots aquells afers del cap d'Estat que fossin personals o que requerissin discreció). Sembla ser que Paul Kagame sospitava que Ndahiro era en contacte amb dissidents de l'RNC que últimament havien estat condemnats *in absentia* a vint anys de presó. Entre els oficials que havien contribuït en gran manera a l'acusació hi destacaven el tinent general Fred Ibingira i el general de brigada Richard Rutatina. Després, però, la truita es va girar sobtadament i tant Rutatina com Munyuza foren detinguts el 19 de gener de 2012 per «estar implicats en operacions comercials il·legals al Congo». El pretext era veritat i fals alhora. El més probable és que sí que haguessin comès els actes que se'ls imputaven, però en el marc de les ordres rebudes. Més tard, el 12 de febrer, l'assessor principal del president Kabila, Augustin Katumba Mwanke, morí en un accedent d'avió a Bukavu quan viatjava cap a la regió est per intentar mitjançar en un nou acord amb les autoritats rwandeses. Aquesta combinació d'esdeveniments –l'abast i les implicacions dels quals encara no han estat definits amb claredat– trasbalsà el fràgil equilibri que més o menys havia funcionat a l'est durant els darrers tres anys. Bosco Ntaganda fugí de Goma i passà a la clandestinitat el 8 d'abril. Els respectius caps de l'exèrcit del Congo i el

---

29. Conxorçant-se amb gàngsters estatunidencs, traficant amb moneda il·legal i fent contraban d'or sense l'autorització de Kigali, entre altres coses, la qual cosa superava cada vegada més els límits.

de Rwanda es reuniren a Gisenyi i el president Kabila volà a Goma l'endemà. Es desencadenaren combats confusos quan diverses unitats antigament pertanyents al CNDP començaren a amotinar-se. D'altra banda, hi havia un flux desfermat de desinformació procedent de Kigali.³⁰ En aquell moment, el número dos de Bosco Ntaganda, el coronel Sultani Makenga, també es rebel·là, però no en suport de l'aixecament del seu antic cap: creà el seu propi moviment, que anomenà M23 en memòria de l'acord del 23 de març de 2009, que segons Makenga no havia estat respectat. A mitjans de maig, unitats *mayi mayi* locals congolesees començaren a massacrar parlants de rwandès,³¹ un esdeveniment que permeté a Kigali començar a alertar sobre la imminència d'un altre «genocidi» tot i el fet que la majoria de les víctimes assassinades per aquests milicians eren hutus. La BBC i Human Rights Watch Africa començaren a parlar i escriure sobre el que en aquell moment ja era un secret de domini públic: era el govern rwandès, el que estava al darrere d'aquest nou aixecament.

Hi ha dues preguntes immediates: «¿per què?» i «¿per a què?». Ja hem exposat que, després de la detenció de Laurent Nkunda l'any 2009, es va organitzar un sistema de coexistència entre els intrusos rwandesos i els governants congolesos que més endavant es veié debilitat per causes secundàries. Tanmateix, aquesta fragilització havia de comportar una rebel·lió a gran escala al Congo? El president Kagame ja havia deixat d'intentar controlar «el Congo» i es limitava simplement a controlar prou *interessos miners* al Congo per poder finançar el seu gran somni de convertir Rwanda en el Singapur de l'Àfrica. Ho havia fet amb l'acceptació explícita del president Joseph Kabila, amb el qual havia arribat a un pacte que els beneficiava tots dos –ben entès, beneficiava els seus règims, no especialment els seus pobles. Tanmateix, en aquell context, deixant de banda els problemes secundaris desenvolupats en l'aplicació de l'acord del 23 de març de 2012, les

---

30. Els mitjans rwandesos atribuïen els combats, que es començaven a desenvolupar, a l'LRA (que en aquell moment ni tan sols no era present als Kivus) i l'FDLR, que no tenia res a veure amb l'amotinament dels antics elements de l'exèrcit congolès que pertanyien al CNDP.

31. Oficialment hi hagué 264 víctimes.

eleccions presidencials de desembre de 2011 foren una catàstrofe de gran magnitud: pel fet d'haver-les manipulats *a priori*,³² Joseph Kabila havia perdut tota la legitimitat. Conseqüentment, amb un president desacreditat i un «acord» que trontollava, els líders rwandesos tenien la temptació de desbaratar qualsevol intent de Kinshasa d'eliminar la influència rwandesa als Kivus, per mesurar la situació i veure què comportaria una rebel·lió del CNDP a l'est.

---

32. El president Kabila havia comprat (per 25.000 dòlars per cap) una reforma de la constitució que li permetia «guanyar» les eleccions amb un 40% dels vots.

6. PENSANT EN EL FUTUR

Els problemes de l'est són, en aquest ordre, demogràfics, agraris, ètnics i econòmics. El primer punt és un fet establert que no es pot canviar ni a curt ni a mitjà termini, mentre que el punt dos és el nucli de la qüestió. Els problemes agraris afecten profundament i d'una manera crucial els mitjans de vida i estan directament vinculats al punt tres, perquè la terra pertany a la tribu i la majoria de les lluites han tingut el propòsit de desplaçar o matar una altra tribu per arrabassar-li la terra. Tot aquest nexa demogràfic/agrari/ètnic és exactament el que hi ha a les arrels de la guerra de la dècada dels noranta, abans fins i tot del genocidi de Rwanda. És en aquest moment, que entra en joc el quart punt: l'única manera que una reforma agrària no fos un joc de suma zero consistiria en injectar diners en una economia rural estàtica per la via del diner en efectiu, que als Kivus equival al transport i la mineria; i el transport i la mineria equivalen a *seguretat*, que al seu torn pressuposaria algun tipus d'acord de treball entre els tutsis del Kivu del Nord, les diverses bandes *mayi mayi* que segueixen saquejant la zona, els banyamulengue, les tribus *autòctones* i, sí, també els genocides de l'FDLR, que, tot i que «forasters», són part essencial del problema i, per tant, han de formar part de qualsevol solució.³³ En conseqüència, una forma d'escapar del que en altres ocasions he denominat *la crisi recurrent dels Grans Llacs*³⁴ consistiria a arribar a un acord temporal que pogués proporcionar prou seguretat per reiniciar el funcionament de la mineria *en benefici del Congo* i treure així l'economia del seu estancament econòmic, que fa que, per tal de guanyar-se la vida una arma sigui, sens dubte, més útil que una aixada o una pala. Actualment, la major part de les explotacions mineres beneficien o bé

---

33. A més, els hutus rwandesos s'havien integrat molt entre els «nadius»: s'havien casat amb dones autòctones, vivien en pobles de la zona, hi pujaven els seus fills i hi treballaven els camps. El problema és que també eren els assassins i violadors locals d'aquesta comunitat tan amistosa.

34. Aquest és el títol d'un llibre editat per Richard Banegas i J. P. Chretien (*The Recurring Great Lakes Crisis: Identity, Violence, Power*), publicat per Hurst and Co l'any 2008 i el títol del qual vaig fer meu.

el govern de Rwanda o, en menor manera, els rebels de l'FDLR. Però hi ha un gran perill a l'horitzó. Després d'anys de dictadura i guerra seguits de confusió, tripijocs i renovada tirania, el Congo és esgotat. La recent «insurrecció experimental» promoguda per Kigali és una prova: el Congo pot viure com un país unificat? O aquest impacte regional podria fer miques tot aquest edifici? Més que en cap altre moment des de la dècada dels seixanta, la qüestió torna a formar part de l'actualitat. El govern de Kinshasa és percebut (amb raó) com un govern corrupte i il·legítim. També es considera que, només per sobreviure, és capaç d'arribar a un acord humiliant i debilitador amb un petit país estranger que no té bones intencions envers ell. Per tant, no només no es podrà posar fi al conflicte de l'est, sinó que la seva continuació, encara que amb una altra forma, és una amenaça fonamental per a la supervivència d'un país que ja és exhaust.

BIBLIOGRAFIA

- Allen, Tim, i Koen Vlassenroot (eds). 2010. *The Lord's Resistance Army: Myth and Reality*. Londres, Zed Books.
- Autesserre, Séverine. 2010. *The Trouble with the Congo: Local Violence and the Failure of International Peacebuilding*. Nova York, Cambridge University Press.
- Hiernaux, J. 1965. «Note sur les Tutsi de l'Itombwe». *Bulletin et Mémoires de la société d'anthropologie de Paris*. Volum 7, sèrie 11.
- Hochschild, Adam. 1998. *King's Leopold's Ghosts*. Nova York, Houghton Mifflin.
- Human Rights Watch Africa. 1999. *Leave None to Tell the Story*. Nova York, Human Rights Watch.
- IRIN. 1999. *Bulletin* n.º 1.062, 29 de novembre de 1999.
- Médecins Sans Frontières. 1993. «Des conflits fonciers aux luttes inter-ethniques dans la zone de santé de Masisi». Publicació local, abril de 1993.
- Prunier, Gérard. 2008. «The "Ethnic Conflict" in the Ituri», a Chrétien, J. P. i R. Banegas (eds.), *The recurring Great Lakes Crisis*. Londres i Nova York, Hurst i Cornell University Press: pp. 180-204.
- Prunier, Gérard. 2009. *From Genocide to Continental War*. Londres, Hurst. L'edició estatunidenca del mateix text duu per títol *Africa's World War* (2009. Nova York, Oxford University Press).
- Spittaels, Steven, i Filip Hilgert. 2008. *Cartographie des motivations derrière les conflits: le cas de l'Est de la RDC*. Brussel·les.
- Syahuku-Muhindo, A. 1994. «The Rwenzururu movement and the democratic struggle», a M. Mamdani i Oloka-Onyango, J. (eds.), *Uganda: Studies in Living conditions, Popular Movements and Constitutionalism*. Viena, JEP Books: pp. 273-317.
- Vangroenweghe, Daniel. 1986. *Du sang sur les lianes*. Brussel·les, Didier Hatier.
- Weis, G. 1959. *Le pays d'Uvira*. Brussel·les, ASRC.
- Willame, J. C. 1997. *Banyarwanda et Banyamulengue*. Brussel·les, CEDAF: p. 44.

- Wolters, S., i H. Boshoff. 2006. *Situation Report*. Pretòria, ISS: juliol de 2006.
- Wrong, Michaela. 2000. *In the Footsteps of Mr Kurtz: Living on the Brink of disaster in the Congo*. Londres, Fourth Estate.

DOCUMENTS DE TREBALL DE L'ICIP - NORMES DE LLIURAMENT:

Institut Català Internacional per la Pau (ICIP)

- El principal objectiu de l'ICIP és promoure una cultura de la pau a Catalunya, així com arreu del món, donar suport a solucions pacífiques i a la resolució de conflictes i donar a Catalunya un paper actiu com a agent de la pau i de la investigació de la pau. L'ICIP, partint de la coherència entre els fins i mitjans, es regeix pels principis de promoció de la pau, de la democràcia, de la justícia, de la igualtat i de l'equitat en les relacions entre persones, pobles, cultures, nacions i estats. Té com a objectiu treballar per a la seguretat humana, el desarmament, la prevenció i la resolució pacífica de conflictes i tensions socials, i l'enfortiment de les arrels de la pau i de la convivència, de la construcció de la pau i de la defensa dels drets humans.

Objectius de la publicació

- L'ICIP vol crear un fòrum obert sobre temes relacionats amb la pau, els conflictes i la seguretat. El seu objectiu és obrir el debat i la discussió sobre els problemes actuals, tant teòrics com relacionats amb la recerca i el manteniment de la pau al nostre món. L'ICIP s'esforça per connectar un grup de veus eclèctic, com ara acadèmics, estudiants de doctorat, representants d'organitzacions no governamentals i representants institucionals, i per facilitar l'expressió de treballadors i escriptors amb enfocaments innovadors i constructius en la pau i la resolució de conflictes.

Abast de la publicació (llista de temes)

- L'ICIP s'interessa en les obres relacionades amb la pau, els conflictes i la recerca sobre seguretat. El seu objectiu és oferir coneixement innovador i plural sobre temes de metodologia de recerca per la pau, d'història i desenvolupament de les in-

vestigacions sobre la pau, educació per la pau, creació i manteniment de la pau, resolució de conflictes, seguretat de les persones, drets humans, seguretat mundial, seguretat ambiental, estudis de desenvolupament relacionats amb la pau i la seguretat, legislació internacional relacionada amb la pau, la democràcia, la justícia i la igualtat, desarmament, gènere, identitat i ètica amb relació a la pau, la ciència i la tecnologia associades amb la pau i la seguretat.

Públic:

- L'ICIP vol proporcionar materials accessibles, valuosos i ben documentats a totes aquelles persones interessades en la promoció de la pau. El nostre públic són acadèmics i investigadors, estudiosos de la pau i de la seguretat, treballadors de camp, representants institucionals i governamentals i el públic en general.

El procés de revisió

- Revisió feta per experts. Les presentacions hauran de ser enviades directament a l'editor de la sèrie (recerca.icip@gencat.cat), que comprovarà si l'article compleix els criteris formals i generals d'un article d'investigació, i posarà en marxa una revisió.
- El procediment de revisió és de *peer review*. El director de la sèrie triarà dos revisors anònims, en general, membres de la junta editorial, però també pot encarregar una revisió externa.
- Als revisors se'ls demana la redacció d'una ressenya en el termini d'un mes després d'haver rebut el document. Els comentaris han d'indicar clarament una d'aquestes quatre opcions: (1) acceptar sense canvis, (2) acceptar amb canvis menors, (3) permetre una segona presentació després d'haver fet canvis importants, i (4) rebutjar. Les opcions de la 2 a la 4 requereixen alguns comentaris detallats. Si un article és acceptat (opció 1 o 2), es demana als revisors que ajudin als autors a corregir els petits errors lingüístics o d'altres mitjançant anotacions en el

manuscrit. Si per a aquesta tasca utilitzen la funció de control de canvis, caldrà que s'assegurin que les observacions són anònimes.

Qui pot presentar articles?

- El criteri principal per a la presentació d'articles d'investigació és la consideració que aquest text pot ser presentat a una bona revista de acadèmica.
- S'espera del personal de l'ICIP, col·laboradors i visitants afiliats que presentin un article relacionat amb la seva investigació mentre són a l'ICIP.

Sistema de presentació

- Totes les presentacions es poden fer a l'adreça de correu electrònic de l'ICIP: recerca.icip@gencat.cat amb «Article d'investigació – presentació» com a assumpte del missatge.

Nota biogràfica de l'autor

- Tots els autors han de presentar una breu nota biogràfica que inclogui el nom complet, afiliació, adreça de correu electrònic, informació de contacte si cal i un historial professional breu. Aquesta informació s'haurà d'indicar en un full a part amb el títol. Qualsevol altra referència personal ha de ser eliminada de la presentació per tal de garantir-ne l'anonimat.

Resum

- Tots els treballs hauran d'incloure un resum en anglès (150 paraules màx.).

Paraules clau

- També s'exigeix una llista de quatre a sis paraules clau.

Llenguatge i estil

- Els autors poden presentar articles redactats en català, castellà o anglès. La presentació ha d'estar escrita amb claredat i ha de ser de fàcil lectura, amb títols que assenyalin el comen-

çament de cada secció. El document s'ha de presentar amb la font Arial 11 a doble espai i les pàgines han d'estar numerades.

- Els treballs no poden superar les 15.000 paraules (incloses les notes a peu i les referències). Els articles més llargs es tornaran a l'autor amb la petició que siguin abreujats. Els treballs que requereixen una presentació de les dades més extensa poden afegir-les en un apèndix que es comptarà per separat. Els apèndixs hauran de presentar les dades en un format de fàcil lectura i condensat.
- No s'acceptaran treballs que necessitin una revisió lingüística extensa. L'autor ha d'aplicar les petites correccions lingüístiques (així com les modificacions necessàries) suggerides pel revisor abans de l'edició final del document.

Notes al peu

- Es poden utilitzar notes al peu per proporcionar al lector informació relacionada amb el tema de l'article. Les paraules de les notes també es comptabilitzaran.

Bibliografia

- Sistema de dades d'autor de Harvard. En aquest sistema, les fonts se citen breument en el text, en general entre parèntesis, per cognom de l'autor i data de publicació. Les cites curtes s'amplien en una llista de referències en ordre alfabètic on es proporciona la informació bibliogràfica completa. Les referències bibliogràfiques han de seguir el *Chicago Manual of Style* (15a edició).

Vegeu la guia ràpida per a una citació a l'estil de Chicago a:

http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html

Generadors de cites:

<http://www.workscited4u.com/>

<http://citationmachine.net/>

ICIP WORKING PAPERS

2013/7

La transición geográfica de Asia Central en el nuevo contexto geopolítico

per Elvira Sánchez Mateos, Aurèlia Mañé Estrada, Carmen de la Cámara, Laura Huici Sáncho
(disponible en castellà i anglès)

2013/6

New quantitative estimates on long-term military spending in Spain (1850-2009)

per Oriol Sabaté Domingo
(disponible en català i anglès)

2013/5

La memoria histórica, ¿activo transformador de la desigualdad de género?

per Marta Grau
(disponible en castellà i anglès)

2013/4

De Madres de Soacha a sujetas políticas: capacidad de agencia ante la impunidad en Colombia

per Rocío Mateo Medina
(disponible en castellà)

2013/3

El conflicto de las papeleras entre Argentina y Uruguay

per Juan Ignacio Hernández Beloqui
(disponible en castellà)

2013/2

Conflicte, pau i democràcia en l'àmbit local: Una proposta d'anàlisi comparativa

per Institut de Govern i Polítiques Públiques – IGOP
(disponible en català)

2013/1

La societat civil global: Les complexitats d'un espai de contestació

per Núria Suero i Comellas
(disponible en català i anglès)

2012/8

Political Humor as a Confrontational Tool Against the Syrian Regime. A study case: Syria

per Blanca Camps-Febrer
(disponible en català i anglès)

2012/7

Social media and political change: the case of the 2011 revolutions in Tunisia and Egypt

per Regina Salanova
(disponible en català i anglès)

2012/6

Peacetime Violence in el Salvador and Honduras. A Tale of two Countries

per Rachel Meyer
(disponible en català i anglès)

All numbers available at / Tots els números disponibles a:
http://www.gencat.cat/icip/eng/icip_wp.html

INTERNATIONAL
CATALAN
INSTITUTE

FOR PEACE

GRAN VIA DE LES CORTS CATALANES 658, BAIX
08010 BARCELONA (SPAIN)
T. +34 93 554 42 70 | F. +34 93 554 42 80
ICIP@GENCAT.CAT | WWW.ICIP.CAT